Det hersker sterke spenninger internt blant islamister rundt synet på relasjonen mellom kjønnene innen politikk, samfunnsliv og familie. I deres diskurs er det et anspent samliv mellom en erklært anerkjennelse av kvinner som likestilte politiske aktører og en tilslutning til tradisjonelle syn hvor mannen er familiens overhode.

Mellom framskritt og patriarki

ISLAMISMEN OG KVINNENE

Bjørn Olav Utvik er førsteamanuensis ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk ved Universitetet i Oslo. Hans arbeid er i hovedsak fokusert i Egypt og Iran. Hans siste bok er «The Pious Road to Development: The Ideology and Practice of Islamist Economics in Egypt», Hurst, London 2006.

Egypt har den eldste moderne islamistiske organisasjonen, Det muslimske brorskap (*Jama'at al-ikhwan al-muslimin*, MB), som også i dag er en av de sterkeste både i kraft av hjemlig folkelig oppslutning og i kraft av internasjonal innflytelse på søstertendens-er i andre muslimske land.¹ I Marokko har Partiet for rettferdighet og utvikling (*Hizb al-adala wal-tanmiya*, PJD) som springer ut av den islamistiske Bevegelsen for enhet og reform (*Harakat al-tawhid wal-islah*, MUR), vokst seg stadig sterkere og er det største opposisjonspartiet i det marokkanske parlamentet. I tillegg rommer Marokko det om mulig ennå sterkere Samfunnet for rettferd og velgjørenhet, *Jama'at al-adl wal-ihsan*, AI, som er utestengt fra det politiske liv fordi gruppa nekter å anerkjenne det marokkanske monarkiet som legitimt.²

TEKST: Bjørn Olav Utvik

KANSKJE DET STERKESTE og mest dyptgående spenningsfeltet mellom hovedstrømmingen innen den arabiske verdens islamister på den ene sida og dominerende sosiokulturelle og politiske ideer i Vesten på den andre, er det som springer ut av motstridende ideer og praksiser knyttet til forholdet mellom kjønnene. Men som denne artikkelen vil vise, med eksempler primært fra Egypt og Marokko, hersker det ikke minst sterke spenninger *internt* blant islamistene rundt synet på relasjonen mellom kjønnene innen politikk og samfunns- liv og innen familien.

I islamistenes diskurs er det et anspent samliv mellom en erklært anerkjennelse av kvinner som likestilte politiske aktører, og en åpen tilslutning til et tradisjonelt islamsk syn om at mannen er familiens overhode.

Politisk likestilling – nesten

I dag er så godt som alle islamister tilheng-ere av kvinnes rett til å stemme og å bli valgt. Tendensen er også klar i retning av en mer generell likestilling av kvinner og menn med hensyn til politiske rettigheter. Riktignok finnes det fortsatt begrensning-er. I utkastet til politisk partiprogram som MB i Egypt la fram i 2007 erklæres det eks-plisitt at det ikke er ønskelig med en kvinne som president fordi statsoverhodet i kraft av sin stilling også vil være leder i krig, og dette er ikke i harmoni med kvinnens natur. Denne diskriminerende program-posten ble gjenstand for mye kritikk, ikke minst innad i MB. Men i skyggen av dette omstridte punktet går utkastet inn for full likestilling når det gjelder alle andre polit-iske rettigheter (om enn ikke *innad* i MBs egen organisasjon, se nedenfor), og gjør dette klarere og tydeligere enn tidligere

programerklæringer fra Brorskapet.³ Det marokkanske PJD er i stor grad på linje med Det muslimske brorskap i Egypt på dette feltet. De anerkjenner kvinnes politiske rettigheter, inkludert retten til å velge og til å bli valgt (uten at de berører spørsmålet om en kvinne som statsoverhode; noe som ville være utenkelig i den marokkanske settingen siden det ville opp-

*I dag er så godt som alle islamister
tilhengere av kvinnes rett til å
stemme og å bli valgt.*

fattes som å stille spørsmålstegn ved kongens posisjon).⁴ I mer konservative områder som Gulfen har islamistene bare helt nylig akseptert tanken om kvinnelig stemmerett og forblir skeptiske til kvinner i ledende posisjoner. Her er situasjonen også preget av at MB har konkurranse fra politiserte *salafi*grupper som holder fast på tradisjonelle oppfatninger om kjønnsrelasjoner.⁵

Familien: bastion under mannens ledelse

Men samtidig med en stadig mer uforbeholden tilslutning til fulle politiske rettigheter for kvinner holder islamistene fast på ideen om familien som en hellig institusjon og det muslimske samfunnets kjerne. I denne familien finnes det en bestemt rolle- og maktfordeling. Mannen er familiens overhode, og når det er uenighet er det i siste instans han som tar avgjørelsen på vegne av familien, selv om han formenes til å lytte til kone og barn. Kvinnens primære rolle er som mor og hustru, hun er ansvarlig for å skape et godt hjem for sine barn og sin mann. Først deretter kan det bli tale om noen rolle i samfunnet utenfor familien.

Mannen er forsørgeren og beskytteren, og derfor det primære bindeleddet mellom familien og samfunnet.

I 1994 kom MB i Egypt med en erklæring "Om muslimske kvinners rolle i et islamsk samfunn", som i betydelig grad setter rammene også for senere formuleringer om kvinners posisjon. Kort fortalt understreker den at menn og kvinner har lik verdi, mens den vektlegger at kjønnene er komplementære: kvinner som mødre og "dronninger i hjemmet", menn som forsørgere. Mannen er overhodet i familien. Dette innebærer blant annet at han har rett til å tillate sin kone å arbeide, men hun bør alltid prioritere hjemmet.⁶ De samme grunnprinsippene er til stede i programutkastet fra 2007. Også blant de ledende kvinnelige medlemmene av MB er man svært opptatt av å forsvare familien mot det man oppfatter som et målrettet vestlig angrep på denne kjernen som holder det muslimske samfunn sammen og gir det dets styrke. Alle feministiske ideer om endrede kjønnsrelasjoner innen familien blir umiddelbart oppfattet som å intendere oppløsning av familien. Når det gjelder PJD fokuserer de i sitt program, liksom MB, på at kvinnens primære rolle er som mor, og partiet fører regelmessig kampanjer for å styrke familien som en grunnpilar i samfunnet og nasjonen.⁷

På glid mot likestilling?

Slik kjønnsrelasjonen framstilles i sentrale partidokumenter ser vi altså et tilsynelatende spenningsforhold mellom en nærmest likestilt posisjon for kvinner i politikken og en underordning under mannen i familien. Motsetningen mellom de to standpunktene er ikke bare teoretisk, den har også klare praktiske følger: For det

første reduseres kvinnens kapasitet til aktivt å engasjere seg i det offentlige liv dersom hun bare kan gjøre dette etter å ha ivaretatt huslige plikter. For det andre kan mannen i siste instans etter eget for godtbeholdende nekte henne å delta i noen aktivitet utenfor huset. Likevel er det en tydelig endring å spore hos grupper som MB og PJD. Hvis vi for eksempel sammenligner MBs programutkast fra 2007 med den nevnte erklæringen fra 1994, kan vi identifisere noen mindre endringer, selv om den nye teksten klart holder seg innenfor rammeverket som blir etablert av den første. Kanskje den viktigste forandringen er at mens tonen i 1994 i hovedsak er preget av å *slå fast* kvinners retter og plikter i følge islam, så gjentas i 2007 flere ganger behovet for kampanjer rettet mot å *forbedre* den faktiske statusen og situasjonen til kvinnene. Programutkastet slår fast nødvendigheten av å aktivisere kvinners sosiale og politiske rolle. Det understrekes at det har blitt åpenbart at kvinner kan mestre svært mange oppgaver som samfunnet har behov for blir utført. For å aktivisere kvinnene anbefaler programmet en kampanje for å spre "en kultur av likestilling mellom kjønnene". Interessant nok foreslås det å gjøre bruk av internasjonale konvensjoner som sikrer kvinners, og især arbeidende kvinners, rettigheter.⁸

I denne forbindelse er programmet forskjellig fra den tidligere erklæringen i og med at det virker som MB, om enn tvetydig, regner det som samfunnsmessig fordelaktig at kvinner går inn på arbeidsmarkedet, og videre at deres innsats der forbedres. Mens programmet ikke utfordrer, eller i det hele tatt nevner, mannens eller farens rett til å nekte en kvinne å søke arbeid, så oppfordrer det spesifikt regjering og lovgivere

til å gripe inn mot private arbeidsgivere som nekter å ansette gifte kvinner. MB går inn for en lovgivning som kan gjøre det mulig å arbeide uten å forsømme plikter i hjemmet, men, og det er betydningsfullt, vil også hindre at hjemmeplikter står i veien for god innsats på jobben. Programmet krever også helhjertet innsats for å utrydde analfabetisme blant kvinner, og dette settes i sammenheng med nødvendigheten av at kvinner jobber, som del av en felles folkelig anstrengelse for å få til utvikling i Egypt. Vi skal likevel merke oss at tvetydigheten alltid er til stede, som når det blir erklært at "kravet om at kvinner skal forlate familien i frigjøringenes navn har utløst en skarp reaksjon fra samfunnet og derfor må vi fremme moderasjon og balanse".⁹

Det marokkanske PJDs valgprogram fra 2007 viser en liknende tendens som hos MB i Egypt. Programmet framhever behovet for bedret utdanning for kvinner og for bedre arbeiderlovgivning for å gjøre det enklere for kvinner å kombinere arbeid utenfor hjemmet med pliktene i huset, og forhindre at kvinner får dårligere betalt enn menn for samme jobb. Noe som representerer en merkbar utvikling innen islamistiske sirkler, igjen med paralleller til Egypt, er at disse kravene blir satt inn i en ramme hvor det eksplisitt blir omtalt som fordelaktig å øke kvinners vedvarende deltakelse på arbeidsmarkedet utenfor hjemmet.¹⁰

Kvinner selv?

Et bemerkelsesverdig trekk ved den marokkanske islamistbevegelsen rundt PJD og MUR er at den inkluderer en nokså autonom kvinnebevegelse, Organisasjonen for fornyelse av kvinnelig bevissthet (*Munazzamat tajdid al-wa'y al-nisa'i*).

Denne bevegelsen skiller seg også ut med noen av sine uttrykte synspunkter som klarere enn andre islamister, uttrykker behovet for en separat agenda for å fremme kvinnes interesser, ikke bare i forhold til stat og samfunn generelt, men også i forhold til menn. I et intervju med MUR-avisa al-Tajdid (Fornyselsen) i november 2007 forsvarte organisasjonens leder Basima al-Haqqawi aktivt bruken av kvotering for å fremme kvinnelig representasjon i nasjonalforsamlingen og andre valgte organer i et samfunn dominert av patriarkalske holdninger. Det er også verd å merke seg at hun som islamist snakket om sin stolthet over arbeidet til Fatima Mernissi. Mernissi er blitt internasjonalt kjent som muslimsk feminist og forfatter av et antall bøker om kvinner og islam, men av islamister har hun blitt skarpt kritisert for å gå for langt i retning av vestlig sekulær tenkning. Haqqawi avviser riktignok "vestlig feminisme" og forsvarer ideen om at kjønnene er komplementære, men samtidig argumenterer hun sterkt for at kvinnen må ta lik del i lederskapet til de islamistiske bevegelsene. Hun understreker at organiseringen av egne kvinnebevegelser gir kvinnene et verdifullt handlingsrom og en plattform for å utvikle selvtillit."

Den rivaliserende marokkanske islamistgruppa *Al-adl wal-ihسان* (AI) har også en separat kvinneorganisasjon med stor grad av autonomi. Denne utgjør formelt kvinneseksjonen av AI, men er også kjent under navnet til nettstedet sitt, *Søstre* av det hinsidige (*Akhawat al-akhira*). Denne kvinneseksjonen er ledet av Nadia Yasin, også en talefører islamist som forsvarer en sterkere rolle for kvinner

MB i Egypt har en egen kvinneavdeling, *qism al-akhawat*, som er underlagt hovedor-

ganisasjonen. Samtidig har ikke de kvinnelige medlemmene stemmerett i valg til ledende organer i hovedorganisasjonen. Dette er i kontrast til den underordnede, men likevel mye mer framtrædende plass kvinner har i Marokko, både i AI og i PJD. Det er flere forklaringer på dette. For det ene virker det sannsynlig at det finnes et sterkere innslag av konservative holdninger i den egyptiske organisasjonen (og kanskje i det egyptiske samfunnet som sådan). For det

Samtidig holder islamistene fast på ideen om familien som en hellig institusjon og samfunnets kjerne.

andre springer den restriktive egyptiske praksisen ut av en vurdering av spørsmålet om sikkerhet. Det er en gjennomgående fast holdning blant menn (og sannsynligvis de fleste kvinner) i organisasjonen at man ikke vil utsette kvinnene for den faren det representerer å komme i direkte berøring med det egyptiske voldsapparatet, politi og sikkerhetstyrker. Dels dreier det seg om faren for fysiske angrep i forbindelse med møter og demonstrasjoner, men især er det en svært høy prioritet å hindre at kvinnelige medlemmer eller sympatisører blir arrestert. Man frykter hva de kan bli utsatt for av ulike former for seksualisert mishandling.

Man kan naturligvis påpeke at her ligger det implisitt et syn om at kvinner trenger mer beskyttelse enn menn, at de er mindre i stand til å forsvare seg selv, eller utholde vold og tortur. Mange vil reagere mot slike holdninger som en umyndiggjørelse av kvinner, og mene at i det minste må det være opp til hver enkelt kvinne og mann å

avgjøre hvilke farer man vil utsette seg for i den gode saks tjeneste. I et samfunn som det egyptiske er imidlertid MBs praksis på dette punktet i takt med gjengse oppfatninger. Spørsmålet er tett vevd sammen med mannens plikt til å beskytte kvinnen som et ledd i opprettholdelse av sin egen, familiens og hennes ære. Konsekvensen MB har trukket er en mer eller mindre underforstått i pakt med myndighetene: kvinner utgjør ikke noen direkte del av hovedorganisasjonen, og vil da ikke bli rørt av politi eller sikkerhetsstyrker. Denne faktoren er også en delforklaring på hvorfor MB har stilt så få kvinnelige kandidater ved valg. For eksempel ved parlamentsvalget i 2005 var bare én av 150 kandidater fra MB en kvinne, Makarim al-Diri (som vant valget i sin krets, men ble fratatt seieren ved fusk fra myndighetenes side). MB-ledere forklarer at de hadde satt opp en liste på 30 kvinnelige kandidater som de ønsket å fremme i valget, men at en etter en av disse kandidatene trakk seg med henvisning til familiære plikter og/eller motstand fra ektemannen. Men en del av bakgrunnen for at kvinnene selv og deres ektemenn ikke ønsket at de skulle stille hadde også med sikkerhetsspørsmålet å gjøre. En av lederne for MBs kvinneavdeling forklarer at etter at hennes planlagte kandidatur ble kjent fikk hun en telefon fra sikkerhetsstyrkene der hun enkelt ble fortalt at om hun stilte til valg "ville det ikke ende godt" for henne og familien. For øvrig viser MBs behandling av vanskene rundt disse kandidaturene også den rammen organisasjonen forholder seg til. Hvis kvinnen selv ønsket, men viste til ektemannens motstand, ville MB ta kontakt med ham og prøve å overbevise ham om å tillate henne å stille opp. Men at mannen i siste instans

kunne avgjøre saken var overhodet ikke gjenstand for spørsmål eller diskusjon.¹²

Det er likevel tydelig at det faktisk foregår mange diskusjoner innad i MB som berører forholdet mellom menn og kvinner. Blant lederne i *qism al-akhawat* (kvinneavdelingen) var det for eksempel mange som var uenige i programpunktet om at en kvinne ikke kan være statsoverhode. Kvinnelig omskjæring er et annet spørsmål der uenigheter kommer til syne. Da parlamentet våren 2008 debatterte en innskjerping av forbudet mot denne praksisen som er svært utbredt i Egypt, markerte flere MB-representanter seg som motstandere av den foreslåtte lovendringen. Dette fikk en kvinnelig aktivist til å skrive et innlegg på MBs nettside der hun erklærte at MB fordømmer omskjæring og at disse representantene ikke uttrykte noe annet enn tradisjonelle oppfatninger i sine valgkrets-er.¹³ Noe av de indre motsetningene i MB blir også synlige om man kaster et blikk på det som *de facto* er kvinnespalten på MBs nettsider og som betegnende nok bærer navnet *Wahat al-usra*, "familiens oase". Mens MBs program som beskrevet ovenfor, legger stor vekt på at kvinner må stimuleres til å være mer aktive i samfunnsliv og politikk, finner man i kvinnespalten en rådgivning til kvinner som ofte peker i en annen retning. Her finner man ofte spørsmål fra kvinner som sliter med å forene kravene til deltakelse i bevegelsen med kravene til å være en god kone og mor. De svarene som gis har en tone som sterkt vektlegger at en kvinnes første plikt er overfor mann og barn.

Reaksjonær essens eller reelle brytninger?

I sin kjønnsideologi og -politikk forblir islamistene fanget i et dilemma mellom et

ønske om å representere modernitet, rasjonalitet og framskritt, og ikke minst å framstå som demokrater i opposisjon til autoritære regimer, og en kraftfull blanding av identitetspolitikk, patriarkalsk tradisjon og mannlig egeninteresse. Både MBs erklæring fra 1994 og deres programutkast fra 2007, så vel som PJDs valgprogram fra samme år, forsøker å løse "sirkelens kvadratur" ved å få de islamistiske partiene til å framstå som moderne opplyste organisasjoner og samtidig som forsvarere av autentisiteten og den islamske arven mot det som oppfattes som et vestlig stormangrep. Likevel virker det som det i 2007 legges større vekt på at ting må endres i retning av en større samfunnsmessig rolle for kvinnene.

Ideologisk er islamistenes dilemma knyttet til det faktum at de mener familien, som de ser som kjernen i det muslimske samfunn, er under angrep. Siden kvinnens rolle som mor og hustru er sentral for deres forståelse av den muslimske familie, og denne rollen blir sett på som presist definert i de hellige skriftene, blir ethvert forsøk på å endre relasjonen mellom kjønnene innen familien mistenkt for ha til hensikt å underminere familien og dermed det muslimske samfunn som sådan. Samtidig har deres generelle ønske om å representere framskritt drevet mange islamister i retning av et standpunkt for bedret utdanning for kvinner og større kvinnelig deltakelse i samfunn og politikk. Den linjen som dominerer i dag, innebærer en ubekvem balansegang der man støtter fullere politiske rettigheter for kvinner (som vi har sett ofte med den begrensning at man mener kvinner ikke kan være statsoverhode) og, mer nølende, kvinners rett til å søke arbeid, mens man samtidig insisterer

på mannen som familiens overhode, inkludert hans rett til å ta avgjørelser for kone og barn. Ofte forsøker man å få regnestykket til å gå opp ved å hevde av mannens lederskap ikke har noen gyldighet ut over familien, men som pekt på i denne artikkelen er dette problematisk når nettopp mannens familiemakt kan begrense kvinners *tilgang* til det offentlige rom utenfor hjemmet.

I disse spørsmålene finnes det tydelige regionale forskjeller. I vest har de marokkanske islamistene akseptert ganske vidtgående endringer i familielovgivningen, og de har etablert relativt autonome islamistiske kvinneorganisasjoner. I det mer konservative Egypt er kvinnene i bevegelsen fremdeles mye mer underlagt mennene og bevegelsen som sådan er mer skeptisk mot reformer som påvirker indre forhold i familien. I øst har som nevnt islamistene i Gulfen bare helt nylig kommet til å akseptere kvinnelig stemmerett, og den skarpe konkurransen fra *salaf*partier i land som Kuwait og Bahrain gir også de lokale Muslimbrødre et mer konservativt preg.

Det er lett å fastslå at islamistene slik de er representert ved PJD og MB i det store og hele representerer standpunkter til spørsmålet om forholdet mellom kjønnene allment, og spesifikt i forhold til kvinners rolle i samfunnsliv og politikk, som i en norsk sammenheng ville plassere dem på ytterste reaksjonære fløy. Ønsker vi imidlertid å forstå deres dynamiske rolle i de muslimske flertallssamfunn i Midtøsten, er det flere viktige ting å legge merke til.

For det første, som vist foran, er en del av den restriktive praksisen når det gjelder aktiv kvinnelig deltakelse i politikken relatert til sikkerhetssituasjonen.

For det andre må islamistene plasseres inn i den konteksten de faktisk virker i, som er svært forskjellig fra den norske. Konservative holdninger til familiestruktur og kjønnsrelasjoner gjennomsyrrer det egyptiske og det marokkanske samfunnet i de fleste samfunnslag, og ikke minst de gruppene innen middelklasse, arbeiderklasse og bønder der islamistene først og

❧

I sin kjønnsideologi forblir de fanget i et dilemma mellom å representere modernitet og mannlig egeninteresse.

❧

fremst henter sine tilhengere og velgere. Et langt stykke på vei preger disse holdningene også islamistene, men vi må også være klar over at det er taktiske hensyn ute og går. Ofte kan en høre at hvis islamister uttaler seg i liberal retning er det bare taktiske utspill beregnet på utlandet og på den hjemlige liberale eliten. Slike taktiske betraktninger er selvsagt en del av bildet, men bare en del. For det finnes taktiske hensyn som er vel så viktige, nemlig å dekke opp for kritikk "fra høyre". Islamister som de i MB og PJD, kritiseres og presses hele tida fra krefter som mener de i all for stor grad legger seg flate for Vesten og for vestlig kultur. For bevegelser som nettopp profilerer seg som de autentiske, som forsvarerne av det hjemlige kulturelle og moralske univers mot angrep utenfra, truer slik kritikk en av bærebjelkene i deres legitimitet.

Denne trusselen er reell og den aksentueres nå. En vesentlig del av grunnlaget for støtten til islamistene er det faktum at folkeflertallet er troende muslimer og

sterkt knyttet til religionen, selv om graden av from praksis varierer sterkt. Dette gir resonansbunn når islamistene formulerer sine reformprogram med referanse til religionen. Men ser vi nærmere på den folkelige religiøsiteten vil vi se at den jevnt over er knyttet til ganske konservative oppfatninger av islam som igjen sanksjonerer tradisjonsbundne holdninger til sosiale normer. Folks umiddelbare referanse når det gjelder religiøse spørsmål er de lokale *ulama* utdannet ved tradisjonelle institusjoner som eksempelvis al-Azhar i Egypt og al-Qarawiyyin i Marokko, eller lokale sufiledere. Disses fortolkninger av skriftene, ikke minst i forhold til sosiale relasjoner er ofte langt mer bokstavelige og rigide enn de islamister som MB står for. Det som gjerne bredt omtales som *al-sahwa al-islamiyya*, "den islamske veknelsen", uttrykker en mobilisering av den folkelige religiøsiteten. Den omfatter alt fra lesesirkler for Koranen via veldedig arbeid for de fattige i religionens navn til organisasjoner som slåss med politiske (og iblant) militære midler for en islamisering av staten. Ideologisk rommer veknelsen svært ulike tendenser når det gjelder i hvilken grad man er villig til å nytolke religionens budskap i pakt med endrede samfunnsforhold, fra svært konservative til svært reformorienterte. Innen det politiske feltet har den relativt modernistiske tendensen knyttet til MB vært nær enerådende i lang tid (selv om denne retningen i seg selv også spriker ideologisk). Likevel må MB og tilsvarende grupper, som PJD, hele tida forholde seg til at i de befolkningslag de rekrutterer medlemmer og velgere fra, finnes utbredte holdninger som er mer konservative enn det de selv står for. I den siste tida er det en viss

tendens til at disse konservative holdningene også tar form av politiske organisasjoner som konkurrerer med MB-tendensen. Mest tydelig er dette i Gulf-landene, ikke minst i Kuwait der den MB-tilknyttede Islamske konstitusjonelle bevegelse i sist valg ble danket ut av ulike *salafi*-grupper. Også i andre områder er det initiativer på

Kvinner utgjør ikke noen del av hovedorganisasjonen, og vil da ikke bli rørt av politi og sikkerhetsstyrker.

gang til å organisere et mer konservativt alternativ til MB. Med *salafi*ene på frammarsj må vi derfor regne med at uttaltelser fra ledende islamister som går i konservativ retning, ikke minst når det gjelder kjønnsrelasjoner, gjerne kan være intendert til å skaffe seg ryggdekning i forhold til beskyldninger om å legge seg flat for Vesten. Det en klar tendens i denne sammenheng til at ethvert snakk om å styrke kvinners posisjon oppfattes som knefall for et vestlig angrep på den muslimske familie med sikte på å oppløse den og på den måten svekke muslimenes samhold og integritet. I denne situasjonen blir det gjerne slik at jo mer organisasjoner som MB og PJD snakker om å forbedre kvinners stilling i samfunnet generelt, jo mer må de kompensere ved å understreke at mannens overhøyhet i familien og kvinnens primære plikt som mor og hustru, er hellige islamske prinsipper som må ligge fast. Den som vil kan se en parallell i at kvinnelige politikere i Iran, som i kraft av sin stilling representerer et brudd med tradisjonelle kvinneroller, ved enhver

offentlig anledning framstår i den mest ekstreme tildekning, der ansiktet så vidt synes gjennom *chadoren*.

For det tredje; for å få en dypere forståelse av islamistenes rolle i forhold til kjønsspørsmålet må vi stille spørsmålet: når vi observerer en spenning i islamistenes diskurs mellom fremming av kvinners deltakelse og forsvar for en patriarkalsk orden i samfunn og familie, hva uttrykker det? Viser det oss en bevegelse med en ideologi som i sitt vesen er kvinnefiendtlig og at bevegelsen bare under et veldig trykk fra samfunnsmessige endringer og fra konkurrerende ideologier lar seg presse til på noen punkt å åpne et begrenset rom for framskritt for kvinner? Eller er det elementer i islamistenes ideologiske kjernepakke som i samspill med samfunnsmessige endringer driver fram endring i kvinnespørsmålet? Jeg vil hevde at det er et reelt indre spenningsforhold i islamistenes ideologi på dette feltet. Parolen om autentisitet peker lett i konservativ retning av den enkle grunn at de patriarkalske kjønnsrelasjonene nettopp er noe som settes i kritisk fokus fra Vesten. Forsvaret for å bevare disse relasjonene slik de er, blir derfor en sentral del av forsvaret mot det som sees som et vedvarende angrep på egen identitet, religion og kultur. At bevegelsene i utgangspunktet er mannsdominerte og at menn kan føle sine privilegier truet av samfunnsmessige endringer støttet av nye ideologier forsterker denne defensive konservative reaksjonen. Men på den andre side har også de islamistiske bevegelsene fra starten vært brennende opptatt av framskritt, både i materiell forstand og ikke minst når det gjelder opplysning. Og, ikke minst, deres prosjekt for fornyelse av de muslimske samfunn har lagt stor vekt på

individuelt ansvar. Framskrittsideen disponerer, om enn kanskje på overflatisk og taktisk vis, islamistene for å ønske ikke å framstå som bakstreverske. Dette er en del av grunnen til at islamistene er opptatt av å sterkt betone hvordan de står for framgang også for kvinner, selv om de holder fast på den tradisjonelle familiemodellen. Men ideen om individuelt ansvar stikker dypere. For når kvinnene i økende antall engasjerer seg for saken og slutter seg til de islamistiske organisasjonene, samtidig som de får høyere utdanning og hele samfunnsutviklingen, om enn langsomt og gradvis, driver fram økende yrkesdeltakelse, blir det stadig mer vanskelig å opprettholde ideer om kvinner som vesener som så å si skal forholde seg til Gud og Guds sak gjennom sine menn. I framveksten av mer distinkte kvinnestemmer innen bevegelsene ligger et stort potensiale for framtidig endring.

• f •

- 9 Det muslimske brorskap: *Muswaddat barnamaj hizb al-ikhwan al-muslimin* [Utkast til program for Det muslimske brorskaps parti], Kairo 2007; s. 107.
 - 10 *Hizb al-adala wal-tanmiya: Al-barnamaj al-intikhabi: jami'an nabni maghrib al-adala* [Valgprogrammet: sammen bygger vi rettferdighetens Marokko], Rabat 2007; s. 66.
 - 11 "Basima al-Haqqawi: – Lasna 'niswaniyyat' wa-nutalib bi-insaf al-mar'a" [Basima al-Haqqawi: – Vi er ikke feminist selv om vi krever rettferdighet for kvinner], al-Tajdid, 19. november 2007.
 - 12 Samtaler med kvinnelige og mannlige MB-ledere, Kairo mai 2008.
 - 13 Mariam Ali: "The Muslim Brotherhood Does Not Support Female Circumcision", Ikhwanweb June 13 2008.
- 1 Utvik, Bjørn Olav og Truls Hallberg Tønnessen: "Islamist Movements in the Middle East: Challenging the Autocrats", Oslo: Universitetet i Oslo, 2008; s. 28-34.
 - 2 Utvik, Bjørn Olav og Truls Hallberg Tønnessen: "Islamist Movements in the Middle East: Challenging the Autocrats", Oslo: Universitetet i Oslo, 2008; s. 14-18.
 - 3 Det muslimske brorskap: *Muswaddat barnamaj hizb al-ikhwan al-muslimin* [Utkast til program for Det muslimske brorskaps parti], Kairo 2007.
 - 4 *Hizb al-adala wal-tanmiya: Al-barnamaj al-intikhabi: jami'an nabni maghrib al-adala* [Valgprogrammet: sammen bygger vi rettferdighetens Marokko], Rabat 2007; s. 66.
 - 5 Utvik, Bjørn Olav og Truls Hallberg Tønnessen: "Islamist Movements in the Middle East: Challenging the Autocrats", Oslo: Universitetet i Oslo, 2008; s. 81-83.
 - 6 Det muslimske brorskap: "The Role of Muslim Women in an Islamic Society", Kairo 1994.
 - 7 *Hizb al-adala wal-tanmiya: Al-barnamaj al-intikhabi: jami'an nabni maghrib al-adala* [Valgprogrammet: sammen bygger vi rettferdighetens Marokko], Rabat 2007; s. 65.
 - 8 Det muslimske brorskap: *Muswaddat barnamaj hizb al-ikhwan al-muslimin* [Utkast til program for Det muslimske brorskaps parti], Kairo 2007; s. 106-107.